

QƏRBI AZƏRBAYCAN TARIXÇİLİYİNƏ BÖYÜK TÖHFƏ

Böyük ziyalımız və yorulmaz tədqiqatçı, məhsuldar alim və qeyrətli vətəndaş olan AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Misir Mərdanovun qələmindən onlarla kitab və yüzlərlə elmi məqalə çıxmışdır. Bunların arasında riyaziyyat üzrə onlarla dərslik, dərs vəsaiti, elmi məqalə ilə yanaşı, dördcildlik "Azərbaycan təhsil tarixi", yeddicildlik "1920-ci ilədək ali məktəblərdə oxumuş azərbaycanlılar", "Azərbaycan təhsili Xalq Cümhuriyyəti illərində", "Azərbaycanın təhsil nazirləri", "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Rəməzləri", "Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti", "Müəllimim Qoşqar Əhmədov", "Zəfərə aparan yol", "Bakı Dövlət Universiteti-100" və digər çox zəngin elmi mahiyyəti və fərqli mövzuları, eyni zamanda böyük ictimai-siyasi mahiyyəti olan fundamental kitablar mühüm yer tutur.

Azərbaycan təhsil tarixində mühüm yer tutan bu kitablar milli maarifçilərə, ömrünü millətin təhsillənməsi uğrunda şam kimi əridən dəyərli Azərbaycan ziyalılarına ucaldılmış mənəvi bir abidədir. Azərbaycan təhsilinin bütöv bir mərhələsi onun adı, çoxşaxəli fəaliyyəti, təşəbbüskarlığı və elmi fədakarlığı ilə bağlıdır. Qədim dövrdən indiyə kimi Azərbaycan təhsilinin inkişafındakı işıqlı cəhətləri görmək, onu tarixilik və müasirlik prizmasından dəyərləndirmək, ümumiləşdirmək və müasir təhsil quruculuğu üçün əhəmiyyətini üzə çıxarmaq Misir müəllimin yaradıcılıq kredosunun əsasını təşkil edir.

Bu yazıda biz çox hörmətli Misir müəllimin bütün kitabları haqqında deyil, son günlərdə işıq üzü görmüş "Qərbi Azərbaycan həqiqətləri: Qaraqoyunlu dərəsinin Göyərçin və Salahlı kəndləri" (Bakı: Təhsil, 2022, 526 s.) kitabından söhbət açmaq istəyirik. Misir müəllim fundamental təhsil araşdırmalarından sonra doğulub boya-başa çatdığı doğma kəndi və kəndin yerləşdiyi Qaraqoyunlu dərəsi haqda çox dərin məzmunlu, elmi və tarixi bir kitab üzərində işini başa çatdıraraq həmyerlilərinə və ictimaiyyətə təqdim etmişdir. İtirilmiş Qərbi Azərbaycandakı kəndlər, rayonlar, şəhərlər haqqında son illərdə xeyli kitab yazılmışdır. Misir müəllimin 10 ilə yaxın üzərində işlədiyi bu elmi əsər (bu kitabı başqa cür adlandırmaq doğru olmazdı) indiyədək belə səpkidə yazılmış bütün kitablardan həm əhatə dairəsinə, həm müxtəlif elmi mənbələrdən (tarixi, coğrafi, etimoloji, onomastik, kulturoloji, fəlsəfi, ensiklopedik və s.) yüksək səviyyədə faydalandığına görə, həm də oxunaqlı yazı üslubuna, şəkillərə, xəritələrə, xatirələrə, sxemlərə görə çox fərqlidir. Bu dəyərli kitab 5 fəsildən, 62 paragrafdan ibarətdir. Yalnız həcminə, nəcib tərtibatına, məzmununa, aktuallığına, mahiyyətinə görə yox, həm də bir çox digər xüsusiyyətlərinə görə çox əhəmiyyətli olan bu kitabın bəzi xüsusi məziyyətləri barədə ayrıca danışmağa dəyər.

Kitabın əsas keyfiyyətlərindən biri budur ki, on ilə yaxın müddətdə ərsəyə gəlsə də, elə bil ki, bir gündə, birməfəsə yazılıb, kitabın əvvəlindən axırına kimi ümumi ruh, vahid süjet xətti, həmahəng abu-hava, şirin və axıcı bir dil vardır.

Kitabın məhz bu il çap edilməsi də onun məziyyətlərindən hesab edilməlidir. Əgər, çox demirəm, üç il bundan əvvəl meydana çıxsaydı, bəlkə də bugünkü kimi dəyəri olmazdı. Etiraf etmək lazımdır ki, Qarabağ probleminin həll olunmadığı zamanda Qərbi Azərbaycan nisgili bu qədər aktual hiss olunmurdu.

Digər tərəfdən, bəzi düşmənlərdən, yaxud ölkəmizin beynəlxalq nüfuzuna xələl gətirərək cürbəcür "respublikalar" yaratmaq iddiasıyla "düşmən dəyirmanına su tökənlərdən", mənasız qaraqısqırıq salıb təxribat xarakterli çağırışlar edənlərdən fərqli olaraq bu kitab Qərbi Azərbaycanın

qədim türk torpaqları olduğunu ciddi elmi arqumentlərlə əsaslandırır və məsələyə beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində baxış sərgiləyir.

Kitabın yazılma səbəbləri barədə yazarkən Misir müəllim maraqlı məqamlara toxunur. Bu müdrik, necə deyərlər, dünyanın hər üzünü görmüş, böyük səlahiyyətlərə malik olduğu illərdə də səmimiyyətini və nəcibliyini qoruyub saxlamış gözəl insan burada da səmimiyyəti ilə oxucunu valeh edir: "Yazılan kitabların bizdən sonra gələn nəsillərə ən böyük mirasımız olduğunu nəzərə alaraq qələmə aldığım "Qərbi Azərbaycan həqiqətləri: Qaraqoyunlu dərəsinin Göyərçin və Salah kəndləri" kitabının zaman sərhədlərini aşaraq gələcəkdə daha böyük əhəmiyyətə malik olacağına şübhə etmirəm".

Bu kitab konkret olaraq müasir Azərbaycanın hüquqi sərhədlərindən kənarda qalan Qaraqoyunlu dərəsinin Göyərçin və Salahlı kəndlərinin əhalisinə ünvanlansa da, bu, bir tarixdir, sonrakı fundamental tədqiqatlar üçün dəyərli maddi, mənəvi və etnoqrafik mənbədir, saxta tarix "düzəldən" erməni alimlərinə tutarlı cavabdır.

Kitabın xüsusi cəhətlərindən biri burada 20 tayfanın, 600-dən çox ailənin mənşəyi, şəcərəsi, keçmişi və bu günü haqda çox dəqiqliklə məlumatların verilməsidir ki, bu da Qərbi Azərbaycanda tarixən məskunlaşmış dədə-babalarımızın soy-kökü, onların miqrasiyaları, deportasiyaları, adət-ənənələri və digər hadisələr haqda dəqiq məlumat əldə etməyimizə etibarlı mənbə rolunu oynaya bilər.

Kitabda ermənilərin zaman-zaman xalqımızın başına açdığı oyunlar, qurduqları məkrli planlar, hiyləgərliklər və riyakarlıqlar, bu xisləti doğuran amillər, onların başçıları haqda maraqlı faktlar, etdikləri tarixi xəyanətlər və digər bu tipli məsələlər də xronoloji ardıcılıqla və sənədlərə istinad edilərək təqdim edilir ki, bu cəhət də kitabın dəyərini xeyli artırır.

Kitab maraqlı edən cəhətlərdən biri də toy, nişan, elçilik, Novruz bayramı kimi spesifik xüsusiyyətləri, regional xarakteri olan milli adət-ənənələrimizi, ölkəmizin unudulmaqda olan qərb mətbəxinə təfsilatı ilə oxuculara çatdırması ilə bağlıdır. Müəllif səmimiyyətlə qeyd edir ki, "o dövrlərin sonuncu canlı şahidlərindən biri olaraq" bu milli-mənəvi dəyərləri gənclərə və bütün xalqımıza çatdırmağı, bununla, ermənilər tərəfindən daim cəhd göstərilən nəsillər arasında olan bağların kəsilməsinin, estafetin qırılmasının qarşısını almağı özünə vətəndaşlıq borcu hesab edir.

Kitabı dəyərli edən səbəblərdən biri də son yüzillikdə milli məfkurəmizin çox sürətli inkişafını təsdiq etməsi ilə bağlıdır. Acı olsa da, bir həqiqətdir ki, uzun əsrlər boyu böyük mədəniyyət nümunələri, incəsənət şedevrləri, ədəbi abidələr yaradan babalarımız etdiklərini tarixin yaddaşına yazmağa, bir növ tənbellik etmişdir. Bizim xalqımız tarixi yaşayıb, yaradıb, ancaq qələmə almayıb, ermənilər isə bizim etdiklərimizi öz adlarına yazaraq bir müddət sonra istinad etmək üçün özlərinə saxta "yazılı mənbələr" düzəldiblər. Bu kitab tarix yazan, tarix yaradan xalqımızın artıq həm də, necə deyərlər, "qəflət yuxusundan ayılaraq" tarixi qələmə aldığıнын, gerçəklikləri yaddaşlara köçürdüyünün daha bir təsdiqidir.

Bu kitab həm də ona görə dəyərlidir ki, arxiv materialları, etibarlı mənbələr, təkzibedilməz faktlar və digər məlumatlar əsasında tarixi həqiqətləri, real hadisələri, gerçək yaşantıları əks etdirir. Kitabın uzun illər ərzində yazılıb başa çatmasının əsas səbəblərindən biri də əldə edilən məlumatların müəllif tərəfindən dəfələrlə və müxtəlif mənbələrə istinad etməklə müqayisə edilməsi, yoxlanılması, yalnız tam həqiqət məlum olduqdan sonra kitaba əlavə etməsi olmuşdur. Çünki Misir müəllim yaxşı bilir ki, bu kitabı yalnız dostlarımız, yaxud dünyanın 10-dək ölkəsində, Azərbaycanın 20-dən artıq bölgəsində yaşamağa məhkum edilmiş Qaraqoyunlular oxumayacaq, düşmənlərimiz də onu nöqtəsinə, vergülünədək tərcümə edib, necə deyərlər, "mikroskop altında" təhlil edəcəklər. Bir həqiqət də vardır ki, yüz illər ötəndən sonra saxta "tarixçələr" yazıb bizim Qafqazdakı tariximizə

kölgə salmaq istəyən düşmənlərimiz dəqiq və zəngin mənbə olan belə kitabların təqdim etdiyi həqiqətlərin önündə susmağa məcbur olacaqlar.

Kitabın əsas üstünlüklərindən biri də budur ki, burada XV əsrdən bəri qələmə alınan Qaraqoyunlu dərəsinin tarixinin son 200 illik dönəmi qarış-qarış araşdırılmış, bütün təfsilatı, kameral həqiqətləri, tarixi faktları, acı reallıqları, real gerçəklikləri ilə birlikdə bütün təfərrüatı qələmə alınmışdır. Bu kitabda Qaraqoyunlu dərəsinin və kəndlərin bütün əsas cəhətləri öz əksini tapmışdır: coğrafiyası və tarixi, faunası və florası, məktəbləri və alimləri, adət-ənənələri və mətbəxi, yaylaq qaydaları və əkinçilik mədəniyyəti, idarəçilik və insanlıq xüsusiyyətləri, toponomlar, hidronimlər, oykonimlər və s.

Professor Misir Mərdanovun qələmə aldığı bu çox dəyərli kitabın əsas üstünlüklərindən biri də budur ki, o, oxucunu Qaraqoyunlu dərəsinə, bir növ qiyabi ekskursiyaya aparır. Bundan ötrü sanki oxucunun əlindən tutaraq kəndlərin içi və arası, meşələr və dağ yolları ilə haradan sağa, haradan sola dönmək lazım gəldiyini, harada körpüdən keçib yolu düz davam etdirmək lazım gəldiyini böyük sevgi ilə yazır. Daha aydın olsun deyə kəndlərin, yaylaqların kosmosdan görünüşü, fiziki və inzibati xəritəsi, müxtəlif şəkillər, cədvəllər, siyahılar əlavə edilmişdir. İnanmaq istəyirəm ki, bu kitabın vasitəsilə valideynləri, özləri oralarda dünyaya gələnələrlə yanaşı, xalqımızın digər nümayəndələri də Cantəpə yaylağı, Salah və Göyərçin kəndləri, Murğuz dağı, Tərs çay, Göyçə gölü kimi qədim türk obalarına səyahət edərək vətəni daha dərinləndirən sevincə bəlgələr.

"Qərbi Azərbaycan həqiqətləri: Qaraqoyunlu dərəsinin Göyərçin və Salahlı kəndləri" adlı maraqlı, oxunaqlı, dəyərli kitab haqqında böyük məmnuniyyətlə, sevgi və rəğbətlə yazdığımız məqaləni hörmətli professor Misir Mərdanovun ön sözdə yazdığı çox cəlbedici və təsirli sözlərlə yekunlaşdırmaq istərdik: "Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında igid oğullarımız Qarabağı düşmən tapdağından azad etdikdən sonra gördüyümüz kimi, ermənilər bir daşı da daş üstə qoymayıblar. Ancaq dağıdıblar, viran qoyublar. Müdriklər deyiblər ki, bir torpağı Vətənə çevirmək üçün onun uğrunda ölməyi bacarmalısan, onu əkib-becərməlisən, orda qurub-yaratmalısən. Bu torpaq erməninin vətəni deyildi ki, oranı tikə, qura, əkə, becərə. Qərbi Azərbaycanda da əlləri gəlmir abadlıq etməyə, onlara yad olan torpaqlarda, yad evlərdə yaşayıb onu qurub yarada bilmirlər, heç təmir də etmirlər. Mən 2000-ci ildə gözlərimlə görmüşəm, üstündən 12 il vaxt keçmişdi, evimiz, kəndimiz necə vardi, elə də dururdu. Heç bir dəyişiklik etməmişdilər, edə bilməmişdilər, əlləri gəlməmişdi kirayənişin kimi yaşadıkları başqasının evini abadlaşdırmağa. Onlar özlərini müvəqqəti sakin hesab edirlər, təhtəlsüz ilə gec-tez sahiblərin qayıdacağını hiss edirlər.

Biz də hər zaman, hər gün, hər saat ora qayıdacağımızı düşünməliyik, o gözəl məkanları, babalarımızın ruhunun uyuduğu, yüz illərlə yaşadığımız doğma torpaqları düşməməyə bağışlamaqla bəlişməməliyik".¹

Fikrət Əliyev,
akademik

Fərrux Rüstəmov,
professor, Əməkdar elm xadimi

525-ci qəzet.- 2022.- 17 noyabr.- S.15.

¹ <https://525.az/news/206324-qerbi-azerbaycan-tarixciliyine-boyuk-tohfe>